

CZĘŚĆ 3

Żydzi w powiecie gostyńskim

W połowie XIX wieku największy procent Żydów w powiecie gostyńskim mieszkał w Piaskach - stanowili tam prawie połowę mieszkańców. Dopiero w kolejnych latach procent ludności żydowskiej zaczął bardzo szybko maleć.

GRZEGORZ SKORUPSKI

Koszutski, a „niewierni Żydzi”

Założyciel Piasków, Karol Koszutski, mimo iż katolik, pozwolił na osiedlanie się w swoim mieście, zarówno protestantom (wybudował nawet zbor), jak i wyznawcom wiary mojżeszowej. Pomiedzy nimi, a założycielem Piasków doszło w dniu 15 grudnia 1773 roku do podpisania układu regulującego wzajemne relacje i powinności. Dokument ten spisany został w siedzibie Koszuckiego w Smogorzewie w języku polskim. Oryginał niestety zaginął, i dziś bazować możemy jedynie na polskim tłumaczeniu niemieckiego odpisu. Warto przytoczyć fragment tego dokumentu: „*Podpisanym niewiernym Żydom, którzyby pragnęli budować własnym kosztem pod opieką dziedzica na gruntach wielostrzeleckich, obowiązują się także darować wiecznymi czasami tyle ziemi, ileby była potrzeba na wzniesienie budynków gospodarczych i przyrzeka im wolność na 6 lat nie żądając za ten okres żadnych danin i procentów. Żydów tych będzie traktować się będzie jak pogorzalców, dostarczając każdemu bezpłatnie potrzebą ilość budulca oraz 500 sztuk palonej cegły. Budynki te przechodzą po 6 latach na ich, względnie ich spadkobierców wieczysta własność; mogą je wówczas sprzedać lub darować.*” Koszutski oferował również kredyt na budowę domu, zakup towarów lub też opłacenie kosztów budowy. Oprocentowanie wynosiło 5%. Kredyt rozłożony był na 10 lat, z czego w pierwszym roku, aby pomóc dłużnikowi dziecizie zrezygnował z odsetek. Wła-

ściciel bardzo dbał o nowych lokatorów swojego miasta. Zabezpieczył się jednak, by Żydzi nie mogli przedwcześnie opuścić miejsca zamieszkania. W umowie znajdowała się klauzula, że jeżeli którykolwiek z podpisanych będzie chciał wyjechać przed upływem 12 lat, odda zaciągnięty dług z 10 procentem, zapłaci za każdy rok pobytu dzierżawę, a także wpłaci dziedzicowi 10% ceny sprzedaży nieruchomości.

Podatki i ulgi dla Żydów

Po upływie 6 lat, każdy Żyd, który wybudował się własnym kosztem, obłożony został podatkiem w wysokości dukata (lub 18 złotych), natomiast lokator 9 złotych. „*Biedny Żyd, posiadający trzyletni kontrakt na mieszkanie, składające się z izby i komory, w domu należącym do dziedzica, płaci rocznego czynszu 35 złotych.*” Koszutski z kolei gwarantował Żydom, że zapewni im opiekę oraz obronę, w razie gdyby „*ze strony najbliższych miasteczek, ze strony klasztoru ks. ks. filipinów i duchownych parafii*”. Podkreślał on również, że w przypadku spraw sądowych, rozstrzygać je będzie sprawiedliwie, po wysłuchaniu obydwóch stron. Właściciel obiecał również poprzeć wszelkie działania zmierzające do pobudowania synagogi, szkoły, kirkutu oraz wprowadzenie targów i jarmarków. Koszucki zezwalał także Żydom na prowadzenie handlu i rzemiosła, a nawet zakładanie cechów. Żydom zobowiązano do „zaprowadzenia w zamieszkałej miejscowości rzeźnictwa i uboju była na swój sposób”, w zamian za co dziedzic miał usunąć dotychczasowego rzeźnika ze Strzelce Wielkich! Koszutski zapeł-

nił Żydom również likwidację innej konkurencji: obiecał w układzie spisanym w Smogorzewie, że znieść wszystkie kramy i sklepiki w Wielkich Strzelcach i Smogorzewie - pod warunkiem jednak, że sprowadzeni wyznawcy wiary mojżeszowej, będą ponosić takie same opłaty i oferować zawsze dobre i świeże mięso. W dokumencie ustalono również roczny podatek w

Jego Święte, które napisał Mojżesz, słuźebnik jego. Przysięgam przez pięć ksiąg mojżeszowych, w których jest napisane Dziesięcioro Przykazań Jego, które sam Bóg prawą ręką napisał, a mnie niesprawiedliwie przysięgać zakazał”. Następnie drugi Żyd potwierdzał jego słowa, jednocześnie rzucając „wiązkę” przekleństw w razie krzywoprzysięstwa. Warto przytoczyć, co ciekaw-

Żydami. Wydawanie koncesji na wyszynk było przywilejem dziedzica miasta. Kiedy w 1829 roku magistrat pod kierownictwem burmistrza Neumanna wydał koncesję, zaprotestował właściciel miasta. W efekcie dwaj Żydzi musieli zapłacić opłaty za koncesję 30 talarów, a jeden aż 60. Innym źródłem dochodów była sprzedaż tabaki. Charakterystyczną dla tej grupy profesją była lichwa. Pożyczki, z braku banków, udzielali Żydzi. Wielu korzystało z usług mieszkańca w Piaskach Luisa Pawla. Stopniowo jednak, wraz z rozwojem przemysłowym oraz możliwością swobodnego przemieszczania się Żydów, spora ich część opuściła Piaski, przenosząc się do większych miast niemieckich.

Gmina żydowska w Piaskach

Ponieważ liczba Żydów w Piaskach była znacząca, szybko uzyskano zgodę na budowę bożnicy. Ponieważ okazała się za duża, przebudowano ją, wydzielając mieszkanię dla „szameca” czyli sługi bożnicowego i rzeźaka. Ponieważ ta świątynia żydowska budowla znajdowała się przy ulicy Borkowskiej (dziś Warszawskiej), potocznie nazywano ją Żydowską. U wylotu tej ulicy znajdowały się sterczące drągi związane drutem - chajruf, czyli oznaczenie granicy, której podczas świąt Żydzi nie mogli opuszczać. Gmina żydowska w Piaskach miała też swojego rabina. Ostatnim z nich był Friedmann. W pobliżu ulicy znajdował się żydowski cmentarz - kirkut. W 1933 roku jego widok był opłakany: „*Otoczony wioskami murami robi wrażenie ponure, jakby poza jego murami kryła się jaka posępna tajemnica. Do wnętrza wchodzi się wejściem, opatrzonym ciężką żelazną furtką i bramą, które dziś są stale zamknięte. Dziś groby wszystkie są zapomniane a wiatr poprzewracał nagrobki, na których z pod mchu przeblyskują hebrajskie napisy.*” Co stało się z tą nekropolią? W którym miesiącu powiatowym działało jedynę żydowskie Bractwo Kurkowe? O tym w kolejnej części cyklu.

c.d.n.

www.skorupski.net

Osoby zainteresowane tematem i posiadające ciekawe informacje, pamiętki z terenu powiatu proszę o kontakt.

PIASKI NA początku XX wieku

wysokości 50 złotych za handel sędziami oraz 80 złotych od „garnka gorzalczanego” w przypadku osób wyrabiających wódkę. Nie zezwolono jednak na prowadzenie wyszynku w dzierżawionych domach. W 1787 roku umowa ta została rozszerzona na wszystkich Żydów w Piaskach, również tych, którzy zamierzali się tam osiedlić w przyszłości.

„...aby na cię przystąpił trąd...”

Żydzi początkowo nie podlegali pod sądownictwo miejskie. Ponieważ stanowili oni odrębny stan - podlegali jurysdykcji dziedzica, sprawującego sądy w swym pałacu w Smogorzewie. Jako ciekawostkę warto podać, że według Wacława Arendta, przed zeznaniami Żydzii zobowiązani byli złożyć przysięgę stając w koszuli, bosy na świeżej świńskiej skórze. Rota przysięgi zapisana została w aktach miejskich Piasecznej Góry. Składała się ona z dwóch części. W pierwszej jeden Żyd przyrzekał: „*(...) panu Bogu, który stworzył niebo i ziemię i wszystkie rzeczy, które w nich są. Przysięgam przez wszystkie imiona*

też fragmenty tej przysięgi: „*(...)abyś usechł jak góry Gelboe, które przeklnął Dawid, na których zabity jest Saul i trzej synowie jego, aby na cię przeszedł Bolchimelech, aby na cię przystąpił trąd Naamanów, jako na służy Elizeusza Gezu, aby na cię przyszła Irzkopa i na twą żonę i na twe dzieci i na twój cały ród. Jeśli niesprawiedliwie przysięgasz, daj Boże, aby na cię spadła siarka, smoła i ogień palący, jako spadła na Sodomę (...)* daj Bóg, aby twoje dzieci, przyjaciele twoi i naród wszystek twój nie przyszli między dziedzictwo Abrahamowe(...)”.

Ponoć jednak istniał obyczaj wkładania monety pod język podczas składania przysięgi, miało to powodować, że stawała się wobec Boga nieważna.

Pierwsza karczma w Piaskach

Według ksiąg magistratu piaskowskiego, pierwszy Żyd pojawił się w Piaskach w 22 listopada 1783 roku - Michel Mozis. Założył on karczmę w Rynku. Według Arendta na wymienionych w 1800 roku w Piaskach 21 gorzelników i 17 piwowarów prawie wszyscy byli

Ludność w Piaskach w XIX/XX wieku

Rok	Ogółem	Polacy	Niemcy	Żydzi
1820	431	56	177	198
1825	496	86	180	230
1830	554	104	197	253
1840	522	111	172	239
1850	591	176	185	230
1863	570	226	162	182
1867	597	226	212	159
1895	1036	780	215	41
1900	1228	996	200	32
1910	1228	1347	240	18
1921	1653	1610	41	2
1931	1872	1847	25	-